

ROZTROPNIE (115) *av*

roś- (114), roz- (1).

Oba o oraz e jasne.

comp i sup (4+2) -roztropni(e)j (6). sup nã- (1) BielKron, naj- (1) Mącz.

Składnia comp: roztropniej niż(li) kto (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVIII w.

Rozważnie, rozsądnje; mądrze; prudenter Mącz, PolAnt, Vulg, Cn; sapienter PolAnt, Vulg; caute(-o) Mącz, Calag; sagaciter HistAl, Mącz; industrie Vulg; consulte, considerate, discrete, naviter, scite, sobrie, solerter Mącz; callide, dext(e)re, perite, scienter Cn (115) : Discrete, Mądrze/ Roſtropnie/ Rządnie. Mącz 49a; Prudenter, Mądrze/ Bącznie/ Roſtropnie. Mącz 328b, 63d, 64a [3 r.], 242d, 364a, 372c, 399b.

a. O czynnościach intelektualnych (18) : thák też ieſt potrzebno krolowi wzrok ſerdeczny mieć oftry/ iź tho co nań zależy widzieć/ ma roſthropnie rozeznawać. *HistAl* G3; Wſzákże ty rzeczy [o bogach pogańskich] mądry człowiek v ſiebie roſthropnie záchowa (*marg*) Roſtropnie rozumieć. (-)/ iáko ku náuce godne/ ále nie iáko Bogu przyjemne *BielKron* 25; Też áby to w ſobie y vważył y roſthropnie rozmiárkował/ czego ſie bać á czego ſie nie bać/ czemu ſie ſłuſznie rádownać á czym ſie też nie názbýt cieſzyć/ przypátrzywſzy ſie odmienności fortuny. *RejZwierc* 21, 146.

Zwroty: »roztropnie rozmyſłać (*a. rozmyſlić ſię*)« [*szyk zmienny*] (2): Bo ſnadź nawiętfzy rozum/ gdy kto przyſzłe rzeczy/ Rozmyſláiąc roſthropnie/ zázwždy ma ná pyeczy. *RejZwierc* 127; Ale kto ſie ná to roſthropnie rozmyſli/ á wſzytko ſobie rozważy/ tedy to ſnádnie ſam v ſiebie ználeſć y rozeznąć może *RejZwierc* 162v.

»roztropnie (sobie) uważać (*a. uważyc, a. rozważać, a. rozważyć*), rozważny, uważany« [*szyk zmienny*] (6:2:1): Bo vważ iedno ſobie roſthropnie ſwięte ſłowá iego *RejPos* 88; A ták bącznemu á roſthropnie rozważnemu człowiekowi pilnie trzebá obaczáć/ y co od kogo bierze/ y co też prze kogo czyni *RejZwierc* 99v, 21v, 23v, 30v, 38v, 84v, 106v, 149.

Wyrażenie: »roztropnie umiarkowany« (1): A wſzákże y tá wſpaniłość á ſerce wynioſłe ma być roſthropnie vmiárkowane *RejZwierc* 149v.

Szereg: »mądrze a roztropnie« (1): Tákie też rzecz tę maſz v ſiebie z podobieńſtwá tego ráchowác y onę mądrze á roſthropnie ſzácować. *CzechRozm* 206.

b. O czynnościach konkretnych (63) : Tedy Iudáſs nápirwéy nán ręce rzucil/ ij zawolál głoſem: Imćieżgo/ a roſthropnie wiedzcie Ieżufa milégo *OpecŻyw* 106; *RejJóz* E5; A ták niechay tve dzyatki/ roſthropnie ſie rządzą *BielKom* B4v; *RejWiz* 11, 124v; *BibRadz* I 138c *marg*; *SienLek* 116v, 176; *RejPos* 312; iákiego też żywotá [człowiek pocziwy] ma vżywáć/ y iáko ma wſzem dobry być/ y iáko á gdzye ma roſthropnie dobrodzieyſtwy ſwemi ſzáfować. *RejZwierc* B, Bv, 29v, 77, 83, 93v (14); *PaprpPan* A3, Q3; Dał mię tobie Oćiec twoy zá Miſtrzá właſnego/ Abyć cię z młodu ciągnął do wſzego dobrego: Zebyſ vmiał rycerſkie ſztuki wypráwować/ A między rozumnymi roſthropnie wotować [*verbis possesorator haberi*] *ModrzBaz* 14v; A oſobliwie vmiał fundámenty y korzenie cnot y wyſtępkow ludzkich odkryć y vważyć/ Ikąd co pochodziło/ ku vwiárowániu złego/ y náſłádownániu dobrego: roſthropnie tego vżywáiąc. *SkarŻyw* 332; *NiemObr* 26; *GórnRozm* G; Pánno czternaſtego roku Iozephowi/ z

fkrytey rády Bożey/ roftropnie [= *w wyniku przemyślanej i słusznej decyzji*] pośl(u)biona/ modl się za námi. *LatHar* 501; *KlonKr* A2v, E3.

W połączeniach szeregowych (2): Ale rozważny człowiek iefli się vda ná Rycerfki żywot/ tedy wśzytko rozmyślnie/ roftropnie/ trzeźwie/ w káżdey rzeczy baczeniem y wważeniem/ około siebie fprawuie. *RejZwierc* 144v, 144v.

W charakterystycznych połączeniach: roztropnie obchodzić [= *unikać*], *obchodzić się, przebaczać, rozkazować, rozsądzić* (2), *rządzić (się)* (4), *szafować* (6), *używać* (8), *wotować, zabiegać*.

Przysłowie: Cokolwiek czyniś/ roftropnie czyn/ á pátrż koncă *RejWiz kt*.

Zwroty: »roztropnie (sobie) poczynąć (*a. począć*)« = *prudenter se gerere PolAnt*; *adhibere cautionem, agere caute Calag* (8): Owa Dawid we wśzytkich fprawách fwych/ roftropnie fobie poczywał/ przeto iż był Pan przy nim. *BibRadz* 1.Reg 18/14, 1.Reg 18/5; *BielKron* 54v, 244; *GórnDworz* L4; *MycPrz* II Av; *Calag* 212b; *CzechEp* 298.

»roztropnie postępować« (1): Z nowu oto wśzech fwoich niewcźáfów wetował/ Gdy ták ná wźem roftropnie z dziećmi poftępował. *HistLan* F2.

»roztropnie sprawować (się)« = *intelligere PolAnt* (6): *RejJóz* L7; Przeto proźę corko ma roftropnie się fprawuy/ Przeciw káżdey pokufie mocno się záftáwuy. *BielKom* C7; Nie vchylayże się od niego/ áni ná práwo áni ná lewo/ iżbyś się roftropnie fprawował gdziekolwiek poydźiefz. *BibRadz* Ios 1/7, Ios 1/8, *Ps* 101/2; *RejZwierc* 144v.

»roztropnie stanowić (się) (*a. postanowić, a. postanowienie czynić*), postanowiony« (5:1): [*papież Bonifacy IX*] dofyć roftropnie poftánowienie czynił/ chocia piłmá nie wiele vmiał. *BielKron* 187v; ábyś záwždy miał [...] żywot fwoy roftropnie ná wźem poftánowiony *RejZwierc* 136v, 32, 141, 144v; *WerKaz* 305.

»roztropnie (u)czynić, działać« = *agere industrie, prudenter facere Vulg* [szyk zmienny] (3:1): Rzekąc/ roftropnie działayćie/ A tey báśni pośluchayćie. *BierEz* Fv; *RejWiz kt*; *Leop* 2.Par 32/5; *WujNT Luc* 16/8.

»roztropnie się zachowywać« (1): O iego [*cesarza Juliusza*] żywocie doftátieczniey wypifuią Swetonius/ Plinius/ Tytus Liwius/ iáko się miernie á roftropnie począł był záchowywać. *BielKron* 131.

Szeregi: »bacznie a roztropnie« (1): Boć to káždy fzcześliwy/ kthory co w iákiey fprawie fwoiey bacznie á roftropnie poczywa/ á propofitum fwe fłuźnie pokázuie *MycPrz* II Av.

»mądrze i roztropnie« (1): [*Józef*] ciefielftwem się wielmi mądrze ij roftropnie obchodził *OpecŻyw* 5.

»miernie (*a. pod miarą*), (*a*) roztropnie« (2): *BielKron* 131; Moderate, Adhibita moderatione – Podmiara [!], roztropnie. *Calep* 668b.

»nadobnie a roztropnie« (2): Iuż záwždy wśzytko fporo/ bo iedno drugiego o wśzytko się rádzi/ wśzytko się nadobnie á roftropnie ftánowi/ wśzytkiego się á wśzytkiego fporo przymnaża. *RejZwierc* 32 [*idem*] *WerKaz* 305.

»rządnie a roztropnie« (1): Cauto est opus, ut sobrie, etc. Rządnie á roftropnie się muśy w tę rzecz wdáwać. *Mącz* 42a.

»uważnie a roztropnie« (1): Bo gdy w fwym rozmyśle fercze czyfthe wżytko vważnie á roftropnie poftánowi/ iuż ine członki iáko kmiotkowie álbo zagrodniczkové to wżitko fprawować mużą co im on woit rofkaże. *RejZwierc* 141.

W przen (1) : Wżytko rożum a miara roftropnie fprawuie *RejJóz* L7.

a. *O trybie życia: zgodnie z normami społecznymi, obyczajnie* (2) : Ná przykład wżem ktorzy fwe dzyatki roftropnie chować żądaią. *BielKom kt*.

Szereg: »rozważnie a roztropnie« (1): A tak wielka to ieft rzecz kto fwe poćciwe czáfy á przeminęłe láthá rozważnie á rofthropnie wychowa aż do fzedziwości fwoiey. *RejZwierc* 143v.

c. *O wypowiedziach: przekonująco, też elegancko, wytwornie* (22) : a on iych pytá piéma o Mefyálfu mądrze/ ij na iych pytanie odpowiedá ijm roftropnie/ tak ijż wlfytcy fie iego mądrości dziwowali *OpecŻyw* 33; *LubPs* O3v; *BibRadz Eccli* 17/8; *BielKron* 80v, 331v, 349 [2 r.]; Bo wielkie podobieńftwo/ że oni y roftropniey/ y z mnieyfzym ábo fnać żadnym ná ofoby baczeniem/ o Rzeczypoftolitey rádżić będą: y lepiey w káżdey rzeczy przyftoyność obaczą/ niżli ci/ ktorzi [...] *ModrzBaz* 97; *SkarŻyw* 293; *WujNT Mar* 12/34.

W połączeniu szeregowym (1): A oni [adwersarze] też niechby mieli także wiele [...] ofob/ coby o to porządnie/ roftropnie/ y fpokoynie pytác vmieli y chćieli. *PowodPr* 47.

W charakterystycznych połączeniach: roztropnie odpowiadać (odpowiedzieć) (3), *opowiadać, pokazać, prosić, pytać* (2), *radzić, rozvodzić, rzecz prowadzić*.

Zwrot: »roztropnie mówić (a. rozmawiać, a. wymawiać)« [szyk zmienny] (8): *BierEz* A3v; *PatKaz III* 112v; *RejPs* 56; Gdy s kfiążęty wieczęrałż roftropnie małż mówić/ Nie day fie potrawami ni trunkiem włowić. *BielKom* C2; *KochSat* A4; *KwiatKsiąż* E3v; á przeto roftropniey on niż ia mówić o tym może. *GórnDworz* Kk8; *CzechRozm* 185v.

Szeregi: »roztropnie i baczenie« (1): Proście roftropnie y bącznie. *SkarKazSej* 660b.

»roztropnie, gładce« (1): będzie mogł roftropnie/ gładce/ pánu to pokazać iáko wiele pocżciwego/ y pożytecznego vrość może iemu/ y poddánym iego/ ze fprawiedliwości/ ze fczzodrobliwości/ z wielkiego fercá/ z dobroći/ y z inych cnot *GórnDworz* Ee3.

»mądrze a roztropnie« (1): [dworzanin] niechay mądrze/ á rofthropnie rzecz prowadzi *GórnDworz* L2.

d. *O oddawaniu czci Bogu: z należytą bojaźnią bożą* (3) :

Zwrot: »chwalić (a. chwałę, cześć dawać), śpiewać roztropnie« [szyk zmienny] (2:1): A tak roftropnie niechay chwałá páná wlfyfcy obywatce ná ziemi *RejPs* 47v; *GrabowSet* Xv; Abowiem Krolem wżytkiey ziemie ieft P. Bog: śpiewayćiefz mu roftropnie. *LatHar* 364.

Synonim: rozmyślnie.

Cf **NIEROZTROPNIE, ROZTROPNO**